

Верховний
Суд

Практика Верховного Суду, що впливає із договорів про надання утримання і їх зв'язок із спадкуванням

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

Постанова КЦС ВС від 03 липня 2024 року у справі № 185/1900/20 (припинення договору довічного утримання)

Договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини (пункт 1 частини першої статті 755 ЦК України).

Водночас, відповідно до частини другої статті 755 ЦК України договір довічного утримання припиняється зі смертю відчужувача.

Договір довічного утримання припиняється зі смертю відчужувача. Якщо за життя відчужувач не заявляв про неналежне виконання набувачем умов укладеного договору та не звертався до суду з позовом про розірвання такого договору, то після його смерті спадкоємець, який не є стороною договору, не може заявляти вимоги про розірвання правочину.

Постанова КЦС ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 461/3295/21 (щодо вимоги про розірвання/зміну договору)

Положення частини першої статті 755 ЦК України не містять визначення неналежного виконання набувачем обов'язків за договором довічного утримання, а тому при вирішенні зазначеного питання, мають враховуватись конкретні обставини справи, а також умови договору довічного утримання та приписи статті 651 ЦК України, якою визначені загальні підстави для зміни або розірвання договору.

Відчужувачу за договором довічного утримання законом надано право ініціювати питання розірвання такого правочину у судовому порядку у випадку невиконання набувачем його умов. Саме відповідач мав би убезпечити себе від подальших претензій відчужувача шляхом ведення відповідного обліку та на виконання вимог статей 12, 81 ЦПК України має надати суду докази відсутності тих обставин, на які посилається позивач.

Постанова КЦС ВС від 24 квітня 2024 року у справі № 754/11230/20 (позивач позбавлений можливості надати докази невиконання умов договору)

У випадку належного виконання умов договору довічного утримання саме відповідач (набувач) має можливість надати відповідні докази цього, оскільки позивач (відчужувач) у такому випадку позбавлений об'єктивної можливості надати докази невиконання умов договору щодо сплати щомісячного грошового утримання, оскільки відсутність дій свідчить про відсутність доказів на підтвердження їх вчинення.

Постанова КЦС ВС від 28 серпня 2024 року у справі № 643/2791/22 (показання свідка)

Набувачі зобов'язуються виконувати розпорядження відчужувача, які зазначено у спадковому договорі, не виконання таких зобов'язань є підставою для розірвання зазначеного договору.

Відповідно до частини першої статті 90 ЦПК України показання свідка – це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи.

Допит свідка – це логічна і психологічна діяльність особи, яка бере участь у справі, та суду, спрямована на одержання від свідка усних показань, що мають значення для справи. Допит свідка є процесуальною формою здобуття та дослідження одного із засобів доказування – показів свідка.

У цій справі суди попередніх інстанцій, враховуючи показання свідка, який був допитаний у суді першої інстанції, що підтвердив невиконання набувачами своїх обов'язків, а також те, що відчужувач є особою похилого віку, та внаслідок цього потребує сторонньої допомоги і, уклавши спадковий договір, мав обґрунтовані сподівання на отримання допомоги від набувачів у спосіб, визначений у договорі, проте останні жодним чином доводи відчужувача не спростували, не надали будь-яких доказів на підтвердження виконання ними умов договору або вчинення перешкод у виконанні спадкового договору, дійшли вірного висновку про наявність підстав для розірвання спадкового договору, що відповідає вимогам закону та фактичним обставинам справи.

Постанова КЦС ВС від 25 січня 2023 року у справі № 716/2395/21 (щодо підстав розірвання спадкового договору)

Особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом.

Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання (частини перша, друга статті 614 ЦК України).

Для підтвердження наявних правових підстав для розірвання спадкового договору відчужувач повинен надати належні і допустимі докази невиконання набувачем умов спадкового договору.

Постанова КЦС ВС від 24 липня 2024 року у справі № 334/5938/19 (розірвання спадкового договору не допускає правонаступництво)

Відповідно до статті 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

У статті 1305 ЦК України передбачено, що набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Згідно зі статтею 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Оскільки виконання зобов'язань у спадковому договорі нерозривно пов'язані із його сторонами, правовідносини щодо розірвання спадкового договору не допускають правонаступництво.

Постанова КЦС ВС від 10 листопада 2021 року у справі № 643/4873/20

(якщо відчужувач за життя подав позов про розірвання спадкового договору і помер до вирішення справи судом, застосовується ст. 55 ЦПК України «Процесуальне правонаступництво»)

Факт смерті відчужувача за спадковим договором до вирішення справи судом допускає правонаступництво, тому відповідно до положень статті 55 ЦПК України суди мають зупинити провадження у справі та вирішити питання про залучення до участі у справі правонаступника померлого відчужувача.

Ухвалою КЦС ВС від 24.04.2024 у справі № 334/5938/19 передачу справи на розгляд ОП КЦС ВС мотивовано необхідністю відступлення від такого висновку в постанові КЦС ВС від 10.11.2021 у справі № 643/4873/20 (№ в ЄДРСР 101211306): "оскільки позов про розірвання спадкового договору пред`явлено за життя відчужувача, то факт смерті відчужувача до вирішення справи судом допускає правонаступництво у спірних правовідносинах";

Ухвалою ОП КЦС ВС від 24.06.2024 у справі № 334/5938/19 справу повернено на розгляд відповідної колегії суддів КЦС ВС, оскільки зазначену постанову КЦС ВС від 10.11.2021 у справі № 643/4873/20 ухвалено до вирішення постановою ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 591/1419/20 питання щодо правозастосування статті 1308 ЦК України у спорах, які стосуються розірвання спадкового договору, та можливості правонаступництва у спірних правовідносинах, висновки якої мають перевагу над висновками колегії суддів, тому саме вони підлягають застосуванню.

Постанова КЦС ВС від 29 листопада 2024 року у справі № 753/23544/21 (застосування частини другої статті 757 ЦК України)

За умовами частини другої статті 757 ЦК України якщо у набувача немає спадкоємців або вони відмовилися від прийняття майна, переданого відчужувачем, відчужувач набуває право власності на це майно. У цьому разі договір довічного утримання (догляду) припиняється.

У разі якщо спадкоємець набувача за договором довічного утримання у встановленому законом порядку прийняв спадщину після його смерті, немає підстав для застосування положень частини другої статті 757 ЦК України, в якій зазначено, що якщо у набувача немає спадкоємців або вони відмовилися від прийняття майна, переданого відчужувачем, відчужувач набуває право власності на це майно.

Постанова КЦС ВС від 09 травня 2024 року у справі № 509/1161/18 (частина I) (недійсність договору дарування: чи має дарувальник право на захист за його позовом про витребування майна?)

Громадянину на праві власності належала земельна ділянка, на якій він звів садовий будинок, право власності на будинок зареєстровано на підставі рішення суду 2005 року. У 2009 році уклав із двома іншими громадянами договір довічного утримання у простій письмовій формі, а через декілька днів підписав у нотаріуса договір дарування земельної ділянки цим громадянам. Надалі обдаровувані уклали договір дарування, за яким власником земельної ділянки став один із них, який потім подарував цю ділянку іншій громадянці – кінцевій набувачці.

Кінцева набувачка цієї ділянки стверджувала, що суд апеляційної інстанції не звернув увагу на те, що договір довічного утримання нікчемний, бо не був нотаріально посвідченим, а договір дарування, який уклав позивач за первісним позовом, спрямований на реальне настання наслідків. Вважала, що рішення суду 2005 року, на підставі якого оформлене право власності на садовий будинок, не ґрунтується на законі, тому, на думку скаржниці, для реєстрації такого права на вказаний об'єкт не було підстав.

Постанова КЦС ВС від 09 травня 2024 року у справі № 509/1161/18 (частина II) (недійсність договору дарування: чи має дарувальник право на захист за його позовом про витребування майна?)

Сторонами договору дарування були дарувальник і двоє обдаровуваних. Надалі один із них став одноосібним власником земельної ділянки та подарував її набувачці. Постанову апеляційного суду у частині задоволення вимоги про визнання недійсним договору дарування оскаржила тільки набувачка, яка не була його стороною. Вона також оскаржила задоволення вимоги про витребування від неї земельної ділянки.

За такої конструкції спірних правовідносин, коли від висновку про недійсність договору дарування залежить відповідь на питання про те, чи має дарувальник право на захист за його позовом про витребування майна від кінцевого набувача, у разі задоволення судом вимоги про визнання недійсним договору дарування та вимоги про витребування відповідного майна від його кінцевого набувача останній має право оскаржити задоволення обох цих вимог, а суд може таку скаргу задовольнити.

Означений висновок не поширюється на випадки оскарження судового рішення щодо задоволення вимоги про визнання недійсним договору з боку нотаріуса, який такий договір посвідчував і на підставі нього реєстрував право власності, представника за довіреністю, який від імені однієї зі сторін договору, його укладав, тощо, оскільки ні на права нотаріуса (державного реєстратора), ні на права представника за довіреністю визнання недійсним договору не впливає.

Постанова КЦС ВС від 17 квітня 2024 року у справі № 183/1672/22 (щодо права на витребування майна)

У разі, якщо спірне нерухоме майно вибуло із володіння за життя власника не з його волі на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, останній набувач спірного майна за договором довічного утримання набув право власності на спірне майно в особи, яка не мала права на її відчуження.

Тому спадкоємець власника цього майна, у якого майно вибуло за життя не з його волі, має право на витребування спірної квартири від останнього набувача на підставі статті 388 ЦК України, і це не призведе до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Постанова КЦС ВС від 7 квітня 2021 року у справі № 280/1380/17

(відвідування соціальним працівником – не є підставою щодо невиконання умов спадкового договору)

Згідно з частинами першою, другою статті 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Вирішуючи питання про оцінку істотності порушення стороною договору, суди повинні встановити не лише наявність істотного порушення договору, а й наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною, яка може бути виражена у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди, її розмір, який не дозволяє потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору, а також установити, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що в дійсності вона змогла отримати.

Установивши, що позивач не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження факту невиконання відповідачем розпоряджень відчужувача за спадковим договором, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову.

Та обставина, що відчужувача за спадковим договором відвідував соціальний працівник, сама по собі не дає підстав для висновку про невиконання набувачем майна умов спадкового договору.

Постанова КЦС ВС від 21 січня 2021 року у справі № 524/354/19

(позивачка відмовлялася отримувати належний особистий догляд та харчування від інших осіб, найнятих відповідачем)

Згідно з частиною другою статті 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Статтею 654 ЦК України передбачено, що зміна або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом, чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

Відповідно до статті 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

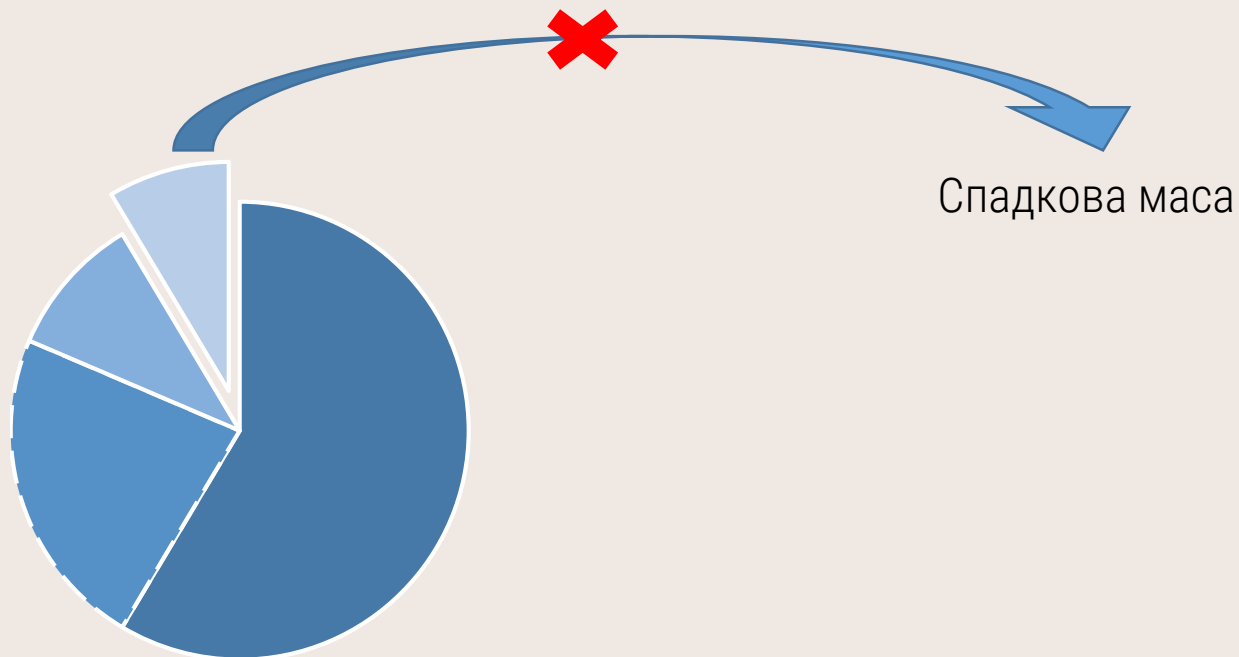
Статтею 1305 ЦК України передбачено, що набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Згідно зі статтею 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

Чинне законодавство не вимагає, щоб за спадковим договором одна сторона (набувач) у всіх випадках зобов'язувалася виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) лише особисто. Порядок виконання обов'язків набувача за спадковим договором (особисте чи неособисте виконання) визначається сторонами такого договору, а не законом.

Постанова КЦС ВС від 16 січня 2019 року у справі № 757/27172/15-ц (подарована частка у статутному капіталі не може перейти до спадкової маси)

Частка у статутному капіталі, що була відчужена за життя спадкодавцем на підставі договору дарування іншій особі, не може перейти до спадкової маси після смерті дарувальника, оскільки таке майно є особистою приватною власністю особи, якій воно подароване, тому підстав для визнання незаконної відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії щодо включення частки у статутному капіталі до спадкової маси спадкодавця немає.

Постанова КЦС ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 522/4009/22 (визнання правочину фіктивним)

Фіктивний правочин відноситься до оспорюваних правочинів, тобто визнається недійсним на підставі судового рішення, про що має бути вказано в резолютивній частині рішення.

Для визнання правочину фіктивним необхідно встановити наявність умислу всіх сторін правочину. У разі, якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний.

Виходячи із презумпції правомірності правочину (стаття 204 ЦК України, частина третя статті 215 ЦК України) обов'язок доказування недійсності правочину покладається на сторону, яка його оспорує.

Позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести відсутність в учасників цього правочину наміру створити юридичні наслідки.

Постанова КЦС ВС від 19 травня 2020 року у справі № 523/9855/17 (розірвання договору дарування)

Договір дарування не може бути розірваний в односторонньому порядку, за деякими виключеннями, зокрема, передбаченими статтею 724 ЦК України, та, якщо договір дарування виконується у момент його укладання.

Проте законом встановлені певні правові підстави розірвання договору дарування – у випадку вчинення обдаровуваним протиправних та аморальних дій стосовно особи дарувальника.

Злочин сам по собі є аморальним явищем. Тому вчинення злочину має тягнути настання цивільно-правових наслідків. Такими наслідками закон визначає розірвання договору дарування, предметом якого є нерухоме майно.

У таких випадках дарувальник вправі вимагати розірвання договору дарування та повернення дарунка або відшкодування його вартості. Законом чітко сформульовані умови (підстави) виникнення такого права у дарувальника, причому незалежно від того, чи був договір дарування укладений з обов'язком передати дарунок у майбутньому, чи дарунок вже був переданий дарувальником та прийнятий обдаровуваним.

У випадку смерті дарувальника, яка була спричинена умисними злочинними діями обдаровуваного – позбавленням життя дарувальника, право вимагати розірвання договору дарування одержують спадкоємці дарувальника.

Постанова КЦС ВС від 20 липня 2021 року у справі № 607/12186/16 (строк позовної давності)

Відлік строку позовної давності для звернення до суду з вимогами про розірвання договору дарування на підставі частини першої статті 727 ЦК України розпочинається з часу виникнення обставин, з якими закон пов'язує право особи ініціювати такий позов, а саме – з часу набрання законної сили вироком суду відносно обдаровуваного, яким вчинено злочин щодо дарувальника, так як сам по собі факт укладення договору не порушує прав дарувальника, а такі права вважаються порушеними внаслідок умисного вчинення обдаровуваним злочину відносно дарувальника.

Посилання заявника не те, що внаслідок незалучення до участі у справі ПАТ «Укргазбанк», в іпотеці якого перебуває спірне приміщення, були порушені права останнього, колегія суддів до уваги не приймає, оскільки згідно з частиною першою статті 23 Закону України «Про іпотеку» у разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Крім того, ПАТ «Укргазбанк» правом на касаційне оскарження рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції не скористалося.

Постанова КЦС ВС від 20 червня 2024 року у справі № 465/4217/14 (щодо звернення з позовом про недійсність правочину)

При вирішенні питання щодо кваліфікації правочину чи договору як недійсного має застосовуватися той закон, який був чинний на момент його вчинення. В ЦК УРСР 1963 року не передбачалося конструкції нікчемності правочину чи договору. Правочин чи договір, які вчинялися під час чинності ЦК УРСР 1963 року, могли бути визнанні недійсними на підставі рішення суду; норми ЦК України 2003 року щодо недійсності правочинів не можуть бути застосовані при вирішенні спору про недійсність правочину чи договору, який вчинявся під час чинності ЦК УРСР 1963 року.

З позовом до суду про визнання правочинів недійсними на підставі статті 225 ЦК України звертається: (а) або сторона правочину, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; (б) або в разі її смерті – інші особи, чії цивільні права або інтереси порушені.

Як свідчить зміст позову позивачка, як спадкоємець своїх батьків, прийнявши спадщину, оспорювала відмову від прийняття спадщини та договір дарування, для того щоб збільшити свою частку як спадкоємця в спадщині.

За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про відмову в задоволенні позовних вимог про визнання недійсним договору дарування та визнання недійсною відмови від прийняття спадщини з підстав відсутності порушеного права (інтересу) спадкоємця. Тому постанову апеляційного суду в цій частині скасовано та передано справу в цій частині на новий розгляд до зазначеного суду.

Постанова КЦС ВС від 24 травня 2024 року у справі № 337/5653/19 (щодо сприйняття правочину)

Наявність чи відсутність помилки – неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірному будинку після укладення договору дарування.

При цьому наступна зміна свого рішення або ставлення до його наслідків у результаті переусвідомлення його значення для себе, що настали у майбутньому, тобто після укладення таких правочинів, не повинні створювати уявлення про наявність такої помилки станом на момент укладення оспорюваних правочинів.

Постанова КЦС ВС від 23 травня 2024 року у справі № 501/3591/21 (щодо неправильного сприйняття правочину)

У справі про визнання недійсними договорів дарування дарувальник вважав, що укладає договір довічного утримання.

Суди установили, що на час укладення договору дарування обдарована була дружиною дарувальника та членом його сім'ї. Дарувальник мав досвід реєстрації нерухомого майна та вчинення правочинів щодо нерухомого майна, на час здійснення спірних правочинів йому на праві власності належали три квартири з врахуванням подарованої. Позивач не проживав у подарованій квартирі, а обдарована фактично прийняла подароване їй майно.

Позивач не потребував стороннього догляду, був матеріально забезпеченим, на час укладення оспорюваних договорів дарування усвідомлював їх правову природу як договір дарування, а до суду звернувся після погіршення відносин сторін як подружжя, вважаючи, що обдарована не виконала умов договору дарування, оскільки залишила його самого.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, встановивши, що дарувальник добровільно уклав оспорюваний договір дарування належного йому квартири та земельної ділянки, проживає в іншій квартирі та ще одну має на праві власності, спірний договір підписаний, що не заперечувалось сторонами, між ними досягнуто згоди щодо всіх умов, та, врахувавши, що доказів того, що, підписуючи спірний договір, позивач вважав, що укладає договір довічного утримання, не надано, дійшов обґрунтованого висновку про недоведеність позовних вимог.

Отже, конфлікт позивача з колишньою дружиною не свідчить про наявність помилки зі сторони дарувальника під час укладення ним оспорюваних правочинів.

Постанова КЦС ВС від 09 вересня 2024 року у справі № 711/4773/23 (зміна намірів)

Наступна зміна рішення позивача або ставлення до його наслідків після укладення такого правочину (звернення до суду з цим позовом через більше ніж 2 роки з моменту укладення спірного правочину) не створює уявлення про наявність такої помилки у позивача станом на момент укладення оспорюваного правочину. Підстави недійсності правочину повинні існувати саме на момент його укладення, усі сумніви та зміна намірів і ставлення до укладеного правочину, що виникли після моменту укладення, не впливають на його дійсність, а можуть лише слугувати підставами для його розірвання, якщо це передбачено законом для такої правової ситуації.

За встановлених фактичних обставин справи Верховний Суд дійшов висновку, що дарувальник змінив наміри щодо відчуження майна після укладення договору дарування, що не може свідчити про помилку стосовно правової природи договору під час його укладення.

Постанова КЦС ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 697/1148/23 (визнання договору недійсним)

Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину (стаття 229 ЦК України), мають існувати саме на момент вчинення правочину.

Відповідно до частини першої статті 230 ЦК України якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (частина перша статті 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Правові підстави для визнання недійсним договору дарування відсутні, якщо дарувальник не довів, що на момент укладення оспорюваного договору він помилявся стосовно правовідносин сторін, які ним врегульовано, а також, що обдарований навмисно ввів його в оману щодо обставин, які мають істотне значення.

Постанова КЦС ВС від 11 жовтня 2023 року у справі № 205/2053/22

(відмова від прийняття спадщини)

У правовідносинах, де позивачі, які звернулися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт б статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та які, як кредитори, мали на меті повернення майна боржнику задля можливості звернення на нього стягнення в рахунок погашення заборгованості, підлягало інше, ніж застосоване судами, правове регулювання, оскільки, з урахуванням встановлених обставин справ, відповідач, відмовляючись від спадщини на користь близького родича в період примусового виконання судових рішень про стягнення з нього на користь позивачів заборгованості, діяв очевидно недобросовісно, зловживаючи правами кредиторів. При цьому, не маючи іншого житла, відповідач залишився проживати в квартирі, яка входить до спадкової маси.

Воля відповідача під час вчинення цього правочину не відповідала зовнішньому її прояву про реальний перехід права власності на нерухоме майно та була направлена на приховання майна від виконання судових рішень про стягнення з нього грошових коштів, тому цей правочин є фродаторним.

Така відмова відповідача від прийняття спадщини є правочином, який вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України), підлягає визнанню недійсним з підстав, визначених частиною першою статті 215 ЦК України, тому не регулюється положеннями статті 1274 ЦК України, зокрема і її частиною п'ятою, оскільки з позовом до суду звернувся не відповідач, а заінтересовані особи, права яких порушені оспорюваним правочином.

Постанова КЦС ВС від 16 серпня 2023 року у справі № 464/6624/20 (частина I) (заповіт, що укладений до спадкового договору)

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень (частина перша статті 1308 ЦК України).

Статтею 215 ЦК України проводиться розмежування видів недійсності правочинів на нікчемні правочини – якщо їх недійсність встановлена законом (статті 219, 220, 224 ЦК України тощо), та на оспорювані, якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом (статті 222, 223, 225 ЦК України тощо).

Разом з тим, при укладенні спадкового договору цивільна правоздатність відчужувача не обмежується, адже право на складання заповіту у нього існує. Заповіт, складений раніше або пізніше, яким охоплене те ж саме майно, що і спадковим договором, залишається чинним і лише після настання смерті заповідача (відчужувача) буде з'ясовано, чи може заповіт вважатися нечинним повністю або в частині.

З моменту складання заповіту і до моменту смерті відчужувача за спадковим договором можуть настати такі юридичні факти, які створюватимуть можливість для спадкування спадкоємцям за заповітом в повному обсязі (наприклад, визнання недійсним спадкового договору, його розірвання).

Постанова КЦС ВС від 16 серпня 2023 року у справі № 464/6624/20 (частина II) (заповіт, що укладений до спадкового договору)

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання документів, що підтверджують його права на майно, що заповідається. Отже, і в цьому випадку заповідач має право скласти заповіт, а питання щодо чинності заповіту вирішуватиметься після відкриття спадщини (смерті відчужувача).

У справі про визнання недійсним та скасувати заповіту судами встановлено, що за життя спадкодавець порушив перед судом питання про розірвання спадкового договору, укладеного з набувачем з тих підстав, що він складений під впливом обману з боку набувача у зв'язку із перебуванням у емоційному стані, який не усвідомлював на момент складання заповіту своїх дій, оскільки був переконаний, що набувач дійсно буде його доглядати і виконувати розпорядження.

Встановивши, що заповіт складений і посвідчений до укладення спадкового договору, але за наявності судового рішення про розірвання цього спадкового договору, ухваленого за життя відчужувача та яке на час вирішення цього спору набрало законної сили, суд апеляційної інстанції не врахував, що підстави для встановлення нікчемності заповіту відсутні.

Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції та залишив в силі рішення суду першої інстанції, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанова КЦС ВС від 24 січня 2024 року у справі № 689/2537/21 (вплив тяжкої хвороби)

Сам по собі факт наявності тяжкої хвороби відчужувача ще не свідчить про укладення ним правочину під впливом тяжкої обставини та на вкрай не вигідних для нього умовах. Позивачем має бути доведено, що за відсутності хвороби відчужувачем такий правочин не було б вчинено взагалі або вчинено не на таких умовах.

Враховуючи, що у деяких пунктах спадкового договору сторони підтвердили, що цей договір відповідає їх дійсним намірам, не носить характеру фіктивного та удаваного правочину, а також не є зловмисним. Сторони ствердили, що не обмежені в праві укласти правочини, не визнані у встановленому порядку недієздатними повністю або частково, не страждають на захворювання, що перешкоджають усвідомленню ними суті цього договору.

Своїми підписами під текстом цього спадкового договору сторони ствердили той факт, що зміст документа та його правові наслідки їм зрозумілі, а правочин повністю відповідає їхньому волевиявленню.

Постанова КЦС ВС від 22 травня 2024 року у справі № 187/12/23 (воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву)

Боржник, який передбачав негативні наслідки для себе щодо примусового виконання наявних у нього перед позивачем боргових зобов'язань, тому свідомо вчинив дії щодо ухилення від виконання боргових зобов'язань, зокрема, шляхом вчинення ланцюгу правочинів для перереєстрації права власності на нерухоме майно, яке на момент виникнення зобов'язання належало йому на праві приватної власності. Підтвердженням цьому є, зокрема, вчинення правочинів між близькими родичами.

Оскільки при укладенні оспорюваних спадкових договорів воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву та вони не передбачали реального настання правових наслідків, обумовлених вказаним правочином, позивачем доведено, що оспорювані правочини вчинено з метою допомоги боржнику ухилитись від виконання боргових зобов'язань, суди попередніх інстанцій обґрунтовано визнали недійсними оспорювані правочини (спадкові договори) на підставі статті 234 ЦК України.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!